

The background of the cover is a painting of a seascape. The sky is a mix of blue and green tones, suggesting a hazy or overcast day. The sea is depicted with various shades of blue, green, and white, showing the movement of waves. Several seagulls are shown in flight, scattered across the sky and just above the water's surface. The overall style is impressionistic, with visible brushstrokes and a focus on color and light.

# SLAWISTYKA Z WIDOKIEM NA MORZE

WYDAWNICTWO  
UNIwersytetu Gdańskiego

SLAWISTYKA  
Z WIDOKIEM  
NA MORZE



# SLAWISTYKA Z WIDOKIEM NA MORZE

pod redakcją  
Jolanty Dziuby  
i Reginy Wyżkiewicz-Maksimow

WYDAWNICTWO  
UNIwersytetu GDAŃSKIEGO  
GDAŃSK 2020

Recenzenci  
prof. dr hab. Barbara Czapik-Lityńska  
prof. dr hab. Jan Sokołowski

Redaktor Wydawnictwa  
Justyna Widzicka

Projekt okładki i stron tytułowych  
Andrzej Taranek

Skład i łamanie  
Maksymilian Biniakiewicz

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Filologicznego  
Uniwersytetu Gdańskiego oraz Katedry Sławistyki  
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański  
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-065-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego  
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot  
tel.: 58 523 11 37; 725 991 206  
e-mail: [wydawnictwo@ug.edu.pl](mailto:wydawnictwo@ug.edu.pl)  
[www.wyd.ug.edu.pl](http://www.wyd.ug.edu.pl)

Księgarnia internetowa: [www.kiw.ug.edu.pl](http://www.kiw.ug.edu.pl)

Druk i oprawa  
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego  
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot  
tel. 58 523 14 49

## Spis treści

O Katedrze Slawistyki	7
Od Redakcji	9
W głębiach wyobraźni. Kulturowo-literackie konceptualizacje tematyki marynistycznej	
<i>Dejan Ajdačić</i> Venecijanska gondola u slovenskoj prozi	25
<i>Jolanta Dziuba</i> Imaginaria Dalmacji w postmodernistycznej dramaturgii regionu	50
<i>Anita Gostomska</i> Morze w baśni Ivany Brlić-Mažuranić <i>Ribar Palunko i njegova žena</i>	82
<i>Maša Guštin</i> Słowenki w Egipcie. Fenomen aleksandrynek i ich miejsce w słoweńskich badaniach naukowych, kulturze i sztuce	102
<i>Natalia Wyszogrodzka-Liberadzka</i> Inni ludzie na morzu. O ostatniej powieści Antuna Šoljana	131
W morzu słów. Językowe konceptualizacje morza	
<i>Artur Bracki</i> Morze, które jest i którego nie ma – między neosemantyzacją i zakresem znaczeniowym słowa	149

<i>Dušan-Vladislav Paždjerski</i>	
Dwujęzyczna leksykografia kaszubska	163
<i>Halina Wątróbska</i>	
Morze i jego przydawki zdobnicze	175
<i>Marek Włodkowski</i>	
Добрымаўрадамі марскіх дэмаўнаў – hymn <i>Ave Maris Stella</i> w elementarzu Ivana Berčicia jako przykład jego stanowiska wobec wschodniosłowianizacji głagolickich tekstów religijnych	185
<i>Regina Wyżkiewicz-Maksimow</i>	
Obraz morza w miniaturowych formach literackich	196
<i>Dorota Żyłko, Anita Gostomska</i>	
O przekładzie jednej metafory morskiej Adama Mickiewicza	219
<i>Veljko Barbieri</i>	
Baśnie gastronomiczne (fragmenty)	235
<i>Jolanta Dziuba, Regina Wyżkiewicz-Maksimow</i>	
Slava w Katedrze Sławistyki	255
Noty o Autorach	267

## O Katedrze Sławistyki

Katedra Sławistyki powstała decyzją Senatu Uniwersytetu Gdańskiego z dnia 1 lipca 1997 roku w wyniku przekształcenia dotychczasowego Zakładu Języków Południowosłowiańskich Instytutu Filologii Słowiańskiej w samodzielną jednostkę naukowo-dydaktyczną. Pierwsza rekrutacja na studia w Katedrze Sławistyki odbyła się w lipcu 1998 roku. Tym samym w roku akademickim 1998/1999 zainicjowano nowy kierunek studiów na Uniwersytecie Gdańskim, pierwszą na Pomorzu sławistykę – z językiem kierunkowym serbskim i chorwackim, w formie studiów pięcioletnich, przekształconych później w studia licencjackie i magisterskie. W 2015 roku powstał kolejny kierunek – studia bałkańskie I stopnia, określono także II stopnia. W październiku 2019 roku nastąpiła administracyjna reorganizacja kierunków, w wyniku której powstał Instytut Studiów Klasycznych i Sławistyki, natomiast Katedra Sławistyki przekształciła się w Zakład Sławistyki i Studiów Bałkańskich.

Początkowe lata działalności sławistyki wyróżniały się dynamicznym rozwojem, a napływ kandydatów kilkakrotnie przekraczał limit przewidzianych miejsc. Obok realizacji zadań statutowych Katedry, jak organizacja krajowych i współorganizacja zagranicznych konferencji naukowych, udział w międzynarodowych konferencjach w Serbii, Chorwacji, na Ukrainie, Węgrzech, w Rosji, na Białorusi, Litwie, Słowacji i in., rozwijała się działalność studencka. Prężnie działało Naukowe Koło Sławistów im. P.P. Njegoša, które było organizatorem kilku międzynarodowych konferencji naukowych, a jego członkowie uczestniczyli w wielu krajowych i zagranicznych spotkaniach naukowych. Po kilku latach dołączyło do niego Naukowe Koło „Czar Słowenii”. Efektem pracy obu kół były roczne konferencje, uroczystości i imprezy kulturalno-naukowe, takie jak: „Festiwal sławistyki”, „Spotkania przy bałkańskim okrągłym stole”,

„Tydzień bałkański” (warsztaty, projekcje filmów, prelekcje, spotkania z autorami i tłumaczami, podróżnikami, blogerami, vlogerami), imprezy cykliczne „Yugo-party”, „Slavo-party” i „Badnjak” (Badnji Dan). Oba koła w 2007 roku zorganizowały dni kultury bałkańskiej w Gdańsku, a w tym: konferencję naukową studentów i doktorantów „Bałkany Wasze – Bałkany Nasze”, „Jugoparty”, spotkania z muzyką bałkańską, „Tydzień kuchni bałkańskiej” w restauracjach Stacja de Luxe i Zeppelin oraz przegląd filmowy „Żegnaj Jugosławio”. W ramach promocji kultury słoweńskiej Koło Naukowe „Czar Słowenii” we współpracy z sopocką Spółdzielnią Literacką w roku 2010 zrealizowało trzydniowy festiwal literacki Projekt KZO 3 „Słoweńscy poeci pod lupą Ministerstwa Literatury” z udziałem znanych poetów słoweńskich; okresowo odbywały się również słoweńskie wieczory literacko-muzyczne, warsztaty głagolicy, warsztaty języka serbskiego, które skupiały studentów z wydziału i spoza uczelni. Szeroki zasięg miały również spotkania promujące bałkańską kulturę, takie jak: bałkański poczęstunek, nauka języka tureckiego i bałkańskie rytmy, wieczory literackie w instytucjach kulturalnych Trójmiasta, podczas których prezentowano utwory serbskich i chorwackich pisarzy, tłumaczone przez studentów sławistyki, a także prelekcje i wykłady na aktualne tematy, wygłaszane przez studentów i zaproszonych gości. W kolejnych latach wymienione wyżej koła oraz Koło Dyskusyjne „Po Prostu” przygotowywały spotkania dyskusyjne pod hasłem „Kamerą po Bałkanach”. W ostatnim okresie zaktywizowało się Doktoranckie Koło Naukowe „Kreatywna Słowiańszczyzna”, które zorganizowało dwie międzynarodowe konferencje i opublikowało zbiory artykułów pokonferencyjnych.

## Od Redakcji

Czy coś większego od morza ktokolwiek zna?  
(Galjuf 1989: 143)

Monografia wieloautorska zatytułowana *Slawistyka z widokiem na morze* jest zbiorem artykułów o charakterze interdyscyplinarnym, tematycznie związanych z morzem i dedykowanych dwudziestoleciu gdańskiej Katedry Slawistyki. Profil marynistyczny w analizach gdańskich slawistów przejawia się w badaniach nad problematyką kultur, literatur i języków regionu śródziemnomorskiego, adriatyckiego i bałtyckiego. Taką „krajobrazową” monografię adresujemy do slawistów, kulturologów, socjologów, historyków i antropologów. Mamy nadzieję, że w interesujący sposób i w szerokiej perspektywie badawczej, w diachronicznym i synchronicznym kręgu zagadnień, przedstawiamy refleksje specjalistów w zakresie slawistyki południowej, zachodniej i wschodniej. Monografia marynistyczna to projekt o charakterze symbolicznym, wyraża się w nim figuratywnie świadomość umiejscowienia gdańskiej Katedry Slawistyki na mapie polskiej slawistyki – na jej północnym krańcu, nad Morzem Bałtyckim. Problematyka rocznicowa, czyli rozważania na temat słowiańskich marynistycznych dyskursów kultury kształtowanych w wiekach dawnych i – szczególnie – na przełomie wieku XX i XXI, stanowi kontynuację serii Dyskursy Współczesnej Slawistyki. Marynistyczna panorama gdańskiej slawistyki to swoiste „morze dyskursów”, w jego nurcie i krajobrazie przedstawiamy pulsowanie współczesnej Słowiańszczyzny wielu mediów – języków, literatur, kultur. W ten sposób *Slawistyka z widokiem na morze* wkracza w horyzont debaty slawistów na temat terytoriów słowiańskiej tożsamości. Co warto podkreślenia, ślad miejscowej tradycji życia

w zgodzie z duchem i rytmem morza widnieje w motcie Uniwersytetu Gdańskiego *In mari via tua* (W morzu droga twoja), który właśnie świętuje pięćdziesięciolecie swojego istnienia.

Filozofowie naszej epoki obserwują charakterystyczną zmienność czasu i form przestrzennych współczesnego świata fizycznego i pojęciowego. Definiując rzeczywistość w metaforze „nurtu życia”, Zygmunt Bauman charakteryzuje współczesność w kategoriach akwaticznych, „płynnego życia” i „płynnej nowoczesności” (Bauman 2007, 2011; Brzeziński 2015). Stawiamy zatem pytanie, zasadne w dzisiejszej perspektywie epistemologicznej – co zdoła celniej oddać ducha czasów aktualnej, „płynnej” rzeczywistości, jeśli nie humanistyczna refleksja o morzu, stale zmieniającym swą postać i dokonującym nieustannej transgresji swych granic. Dlatego też wprowadzenie do tematyki naszych rozważań opatrzyliśmy mottem poetyckim, tym samym podkreślając istotę morza pojmowaną jako *matéria prima*, żywiołu kształtującego postać świata i ludzkie *universum*, który ma (w nim) moc stwórczą i status porządku świata (Kowalski 1998).

Można dzisiaj zapytać, czym jest morze jako utrwalony symbol kulturowy? Czy w ludzkiej świadomości i wyrażającej tę świadomość twórczości morze to tylko stylistyczny ozdobnik, figura retoryczna? W długiej tradycji obyczajowej wszystkich ludzkich cywilizacji morze odgrywa ważną rolę w mowie symbolicznej (Nowicka 2000), pełni funkcję informacyjno-komunikacyjną, a woda morska bywa szlakiem przesyłania wiadomości (Kowalski 1998). W zróżnicowanych narracjach kultury, w przekazach mitologicznych<sup>1</sup>, folklorystycznych czy religijnych<sup>2</sup>, tak w mitach kosmogonicznych, jak i teogonicznych, zawierających próbę wyjaśnienia pochodzenia i ukształtowania ludzkiego wszechświata, występuje ciekawa analogia kulturowa w wątkach topogenetycznych, w których łąd wyłania się „z przestworza mórz” (Cotterell 1993; Campbell 1994; Bartmiński

---

<sup>1</sup> W mitologii europejskiej Okeanos to „rzeka otaczająca ziemię, źródło wszystkich wód”, w pismach Homera nazywany jest „Rodzicem wszystkiego”. W mitologii greckiej władza nad morzami jest „wyspecjalizowana”: starym bogiem morza był Nereus, „mieszkający w morskich głębinach ze swoimi córkami, Nereidami”; również bogiem morza, „władcą fal” był „wstrząsający ziemią” Posejdon, utożsamiany z Neptunem, „italskim bogiem wody” (Cotterell 1993).

<sup>2</sup> Na temat wątków biblijnych i apokryficznych w folklorze Słowian południowych zob. Ajdać 2006.

1999), a ludzkie cywilizacje rozwijają się „za morzami”<sup>3</sup>. Ważnym doświadczeniem w komunikacji kultur jest też narracja zainicjowana mitem „przybyszów zza morza” (Kowalski 1998; Bartmiński 1999). W tych wątkach mitologicznych można widzieć cel mitologii, która „integruje jednostkę z jej społecznością, a społeczność – z przestrzenią natury” (Campbell 1994: 96). W symbolice morza człowiek realizuje jednak nie tylko funkcję informacji, lecz również autokreacji, jak bowiem stwierdza Henryk Samsonowicz, „w mitach i podaniach szukać należy nie tych treści, które one przynoszą, lecz wiedzy o twórcach i odbiorcach przekazu” (Samsonowicz 1997: 20). W ludzkim świecie mentalnym jest więc morze miarą wielkości żywiołu, bywa też miarą wielkości człowieka – w jego przygodzie na morzu, w konfrontacji z morskim przestworzem i własnymi ograniczeniami. Sens morza jako metaforycznego szlaku komunikacyjnego wyraził się zwłaszcza w literaturze podróżniczej: czy to w relacjach pisarzy europejskich, czy polskich doby staropolskiej, w której rejsy w obrębie Morza Bałtyckiego oraz Morza Śródziemnego są konwencjonalne stylistycznie i gatunkowo (diariusze), a ich celem jest antropomorficzne opisywanie świata.

O tym, że morze może stanowić właściwy trop opisywania świata w szczególny sposób przekonuje twórczość, w której przemówiła ponadczasowa „filologia morza” (Rapacka 2003). Zarówno w chorwackiej poezji renesansowej regionu dalmatyńskiego, jak i staropolskiej poezji dydaktyczno-filozoficznej XVI–XVII wieku (Kotarski 1995) nurt marynistyczny stał się w literaturze nie tylko konwencją, ale „przejawem i komponentem zróżnicowanej kultury dawnych wieków”. Tak właśnie przedstawia sens ludzkiego życia tradycja biblijna oraz poezja starożytna Lukrecjusza i – szczególnie – Horacego („Omnis terra circumfusa illo mari”, *Pieśni*), podobnie jak myśl refleksyjna w dziełach Seneki („in hoc procelloso mari navigantibus hominibus nullus portus nisi mortis est”, *Dialogi*) i Cyserona („Cum veniret a marei”, Rep. 6, 21). Takiej postawie ontologicznej wtóruje renesansowa poezja chorwackiego Południa:

---

<sup>3</sup> Frazeologizm „za morzem” oznacza w kulturze ludowej granicę (Bartmiński 1999). W mitologii jednego z ludów Oceanii (Mikronezyjczyków) istnieje motyw „zamorski” – wędrówki zmarłych do jednego z dwu miejsc wiecznego spoczynku, „albo do podmorskiego raj, *pachet*, albo do mrocznego podziemia, *pueliko*” (Cotterell 1993: 386).

Czasie stateczny, gdzież są cisze twoje?  
Wstrząsają morza wietrzne niepokoje,  
A łódź bez żagla kołuje strzaskana,  
Śród fal burzliwych deszczami smagana (Drżić 1989: 68).

Pozostając w przekonaniu, że świat ludzki wytworzył moc większą niż chaos i groza żywiołu, chorwaccy poeci regionu Dalmacji przez stulecia potwierdzają moc słowa poetyckiego:

Szczęźnie węża ślad na darni  
Jeno niech nie szczeczną słowa,  
Fala morska ich nie zgarnie,  
Wiatr na piasku je zachowa (Mažibradić 1989: 100).

Dla podkreślenia symbolicznego wymiaru naszych rozważań przyjęliśmy patronat żeglugi i jej kulturowe konotacje semantyczne, zapisane w dawnej i kontynuowane we współczesnej ikonografii europejskiej. Co ciekawe, emblematykę żeglugi i wody charakteryzuje uderzające podobieństwo w obrazowaniu, ma to swoją analogię w folklorze, gdzie symbolika morza jest ściśle związana z symboliką wody (Bartmiński 1999: 396). W *Ikonomologii* renesansowego włoskiego erudyty Cesarego Ripy (1998) przedstawiona jest personifikacja żeglugi: „Niewiasta we wdzięcznej pozie, trzymająca żagiel, z olinowaniem zwieszającym się na ster okrętu; właśnie wpatruje się uważnie w kanię przelatującą wysoko. Hen na morzu widać prujący fale statek pod pełnymi żaglami” (Ripa 1998: 436). Umieszczona wśród żywiołów woda ma zaś postać kobiety „z rybą na głowie, bardzo dużą; w rękach trzyma okręt pozbawiony żagla, lecz z masztem, rejami i olinowaniem. Na jej szacie mają być wyrysowane fale morskie” (Ripa 1998: 221). Do wyobraźni ludzi epoki renesansu symbolicznie przemawia dwuznaczna natura morskiego żywiołu, wyrażona przez podstawowy kontrast pojęciowy w obrazie statku/okrętu, w którego alegoryczności dostrzegamy wymowę poznawczą – działanie, ruch (dynamika poznawcza) bądź bezruch, zastój (bierność poznawcza), wymowę, którą wzmacniają atrybuty alegoryczne obrazu: fale, lina, żagiel, ster, maszt, reje. Morze

występuje tu jako domena ludzkiej komunikacji – podróży i handlu, ale morze to również przestrzeń konfliktu, walki i dominacji<sup>4</sup>.

Podobną symbolikę odnajdujemy w ikonologii mieszkańców nadmorskich terytoriów słowiańskich. Ludy obu krańców słowiańskiego terytorium umieściły w swych godłach morze i jego desygnaty, a w nazwach – Bałtyk i Adriatyk – znalazły się określenia miejscowe<sup>5</sup>. Mieszkańcy Kaszub i Dalmacji związali swój los z żeglugą, budowali statki i okręty, a symboliki morza używali do wyrażania swej granicznej egzystencji<sup>6</sup>. Morska metafora wyraziła się też szczególnie w tradycjach legendarnych obu nadmorskich krajów i nadmorskich metropolii – Gdańska, Dubrownika, Zadaru, Splitu, Trogiru, Kotoru. Tereny nadbałtyckie słyną

<sup>4</sup> W tradycji starożytnej statek reprezentuje flotę handlową, okręt – wojenną (Piszczyk 1983), stąd wywodzi się personifikacja Floty jako „władczyni mórz” w poematach pisarzy antycznych (Kopaliński 1985: 714).

<sup>5</sup> Bałtyk, morze znane pisarzom starożytnym (Ptolemejski „Oceanus Sarmaticus”), ma ciekawą regionalną genezę onomastyczną. Nazwa Morze Bałtyckie (z łac. Mare Balticus) przechodziła ewolucję, o której pisze Barbara Ziemer: „przez Greków i Rzymian w różnych okresach określane było jako Barbarum Fretum, Morze Swebów, Ocean Sarmacki i Zatoka Wenedzka. Podróżnicy i kronikarze arabscy pisali o nim Morze Rusów lub Morze Otaczające. Pierwsza historyczna wzmianka o Bałtyku, od łacińskiego słowa *balteus* (pas), pochodzi z XI wieku i jest autorstwa Adama z Bremy, niemieckiego kronikarza i geografa. Za inne źródło tej nazwy przyjmuje się legendarną wyspę Bałtię, o której wspominał Pliniusz Starszy w dziele *Historia naturalna*. Z kolei niektórzy szwedzcy historycy utrzymują, że słowo Bałtyk pochodzi od imienia podrzędnego skandynawskiego kalekiego boga Baldera” (Ziemer b.d.). Nazwa Adriatyk pochodzi od nazwy starożytnego portu morskiego Hadria (obecnie Adria), założonego przez Etrusków na jego północnym wybrzeżu, na obszarze dzisiejszych Włoch. W języku polskim jest spolszczeniem nazwy oryginalnej (chorw. Jadran, Jadransko more) (Piszczyk 1983: 299; Leciejewicz 1990: 12).

<sup>6</sup> Emblematyka żeglugi i wody w ikonologii Ripy znajduje analogię w słowiańskim folklorze, w którym morze to „woda stojąca, która faluje i szumi” (Bartmiński 1999: 247), podobnie ptak przelatujący nad morzem to ludowy prognostyk. W „naturalnym połączeniu ryby z wodą” Władysław Kopaliński widzi zgodność żywiołów (Kopaliński 1985). Podobna analogia kulturowa wyraziła się w symbolicznym związku morza z mewą (lub synogarlicą) jako zwiastunem łądu, dobrej nadziei. Tej symbolice zaprzeczania – ptak drapieżny, który w kaszubskich „mitopejach” legendarnych ma wymowę demoniczną (zob. Samp 1987; Zych, Vargas 2012).

z gawęd związanych z morzem (Samp 1987; Bartmiński 1999), a nad-adriatyckie z legend (m.in. Đurić 2007).

W koncepcji monografii „żeglugi po morzach” – Bałtyckim, Adriatyckim i Śródziemnomorskim<sup>7</sup> – nawiązujemy do twórczości dawnych epok historycznych. Już bowiem w czasach starożytności praktyki literackie odpowiadały metaforyce żeglarskiej, o nich Ernst Robert Curtius pisał, iż wyrażały zarówno twórczą energię – kreację, jak i interpretację: poeci rzymscy mieli zwyczaj porównywać komponowanie utworu literackiego do podróży morskiej, a konotacje marynistyczne (rozwijanie/zwijanie żagli, żeglowanie, zawijanie do portu, rzucanie kotwicy) wskazywały określoną symbolikę poety-żeglarza, jego dzieła jako statku (u Pliniusza) i jego „płynnej” wyobraźni (w poezji Dantego). Ustalają się wówczas marynistyczne tradycje gatunku (epika starożytna to „żegluga po otwartym morzu”) i biegłość w sztuce słowa: ceni się doświadczenie w żegludze, lawirowanie między skałami, umiejętności w starciach z morskimi potworami i zagrożeniem niepomyślnych wiatrów i burz. Sztuka korespondencji marynistycznych to także cecha stylu poetyckiego (Cycerona „wiosła dialektyki” i „żagle wymowy”, Pliniusza „żagle interpretacji”) (Curtius 2005: 136). Starożytny topos „inwokacji do Natury” wprowadza zwrot do morza zarówno jako personifikowanego „świadka wydarzeń”, jak i krajobrazu emocji. Wówczas też biblijny wątek natury, nosicielki radości w życiu człowieka, jako topos wszedł do poezji hymnicznej („Niech zaszumi morze i to, co je wypełnia!” (Curtius 2005: 100).

---

<sup>7</sup> Ten dalekomorski rejs łączy szlaki kultur trzech akwenów na morskiej mapie świata, jest to zatem tylko wycinek starożytnej koncepcji siedmiu mórz: w literaturze greckiej (z której fraza ta przeniknęła do literatury zachodniej) Siedem Mórz stanowiło określenie dla Adriatyku, Morza Śródziemnego, Morza Egejskiego, Morza Czarnego, Morza Czerwonego, Morza Kaspijskiego i Zatoki Perskiej, również określanej jako „morze”. W średnio-wiecznej literaturze europejskiej zwrot ten oznaczał z kolei Morze Północne, Morze Bałtyckie, Atlantyk, Morze Śródziemne, Morze Czarne, Morze Czerwone i Morza Arabskie. Po odkryciu przez Europejczyków Ameryki Północnej koncepcja siedmiu mórz ponownie się zmieniła. Żeglarze zaczęli używać tego określenia m.in. dla Oceanu Arktycznego, Atlantyku, Oceanu Indyjskiego, Pacyfiku, Morza Śródziemnego i Morza Karaibskiego. W dzisiejszych czasach „zwrot ten jest najczęściej używany jako poetyckie określenie, stanowiące pięknie brzmiącą przenośnię, która odnosi się do wszystkich mórz i oceanów świata” (*Siedem mórz – historia* 2016).

W ciągu wieków literatura staje się obrazem świata realnego, lecz o wiele bardziej wyraziście – jego transfiguracją (Curtius 2005). Kiedy ukazuje naturę jako „krajobraz idealny”, zwraca się również ku pejzażom morza. W twórczości autorów antycznych morze bywa czasem uznawane za *locus amoenus* (brzeg morza, wyspa, grotą morską), lecz częściej figuruje w płaszczyźnie afektów i współgra z uczuciami bohatera. To rzadko arkadia, a raczej „bajeczna kraina”; tylko jeśli konotuje spokój i ciszę, budzi skojarzenia z ideałem. Ludzi kultury przyciąga też symbolika morza jako „zgodności przeciwieństw” i – w sposób szczególny – metaforyka morza jako „żywiołu sprzecznego z naturą ludzką” (Kotarski 1995). Ta zmienna istota morza wyraziła się w antycznej aforystyce o Morzu Śródziemnym (*Mare nostrum* u pisarzy łacińskich) – Salustiusza i Lukrecjusza (*O naturze wszechrzeczy*), w *Listach* Horacego i *Pieśniach* Owidiusza; w kunsztownych formach poetyckich (apoftegmaty, adagiach, epigramaty, exemplach czy inskrypcjach nagrobnych; w epigrafice i epistolografii), a nawet w stylach pragmatycznych – w administracji, polityce, sądownictwie i życiu publicznym (Curtius 2005). Tę prawidłowość w symbolicznym oznaczaniu istoty (wymiaru) morza podjęły w planie ontologicznym oraz poetologicznym kolejne epoki historyczne, dziedziczymy ją również we współczesnej orientacji poznawczej. Nadal posługujemy się średniowieczną „księgą Natury” jako „księgą świata” (Kopaliński 1985), która przeznacza morzu prymat mocy w świecie ludzkim, ale dwuznaczną symbolikę.

W niniejszej monografii problematyka morska obejmuje tak wymiar topiki, jak i metaforyki. Praktykujemy rejsy morskie, żeglujemy z prądem i pod prąd bliskich i dalekich mórz, zgłębiamy filozofię życia mieszkańców nadmorskich krajów, opisujemy zamorskie zwyczaje, style i delikcje. Mapa naszej naukowej żeglugi łączy Północ z Południem słowiańskich mórz, krain i krajobrazów. Jest więc nie tylko odwzorowaniem topografii geograficznej Bałtyku i Adriatyku, Kaszub, Wenecji i Dalmacji, ale również rekonstruowaniem spacjologii legendarnych narracji: o rybaku i rybce, światłach morskiej latarni i pomyślnej żegludze zawierzonej bogom mórz, a w planie panoramicznym – także odwołaniem do mitologii śród-

(ziemno)morza<sup>8</sup> i międzymorza<sup>9</sup>. Artykuły są ułożone według wybranych kodów kultury i odwołują się do opisywania w kulturze swojego „muzeum wyobraźni”, jakim morze pozostaje w umyśle człowieka od najdawniejszych czasów. Rozprawy podejmują temat z perspektywy gatunków, a kody gatunkowe: relacja podróżna, legenda, bajka, hymn i mikrogatunki folkloru do interpretacji filologicznej wprowadzają metaforykę filozoficzną i tropy socjologiczne.

Rozważania literaturoznawcze pozostające w kręgu adriatyckim i śródziemnomorskim sytuują się w planie metaforyki tekstu i morska sceneria jest w nich tłem do przedstawiania podstawowych ludzkich sytuacji i konfliktów moralnych. W swych analizach literaturoznawcy rozwijają niektóre wątki i konstatacje gdańskich badaczy motywów marynistycznych (m.in. Linkner 1987; Samp 1987; Kotarski 1995).

Artykuł Dejana Ajdačicia *Venecijanska gondola u slovenskoj prozi* przedstawia literackie reprezentacje weneckiej gondoli w wybranych utworach słowiańskich pisarzy: polskich, ukraińskich, rosyjskich, serbskich i chorwackich. Perspektywa komparatystyczna oddaje narrację o realnym, ale również przenośnym znaczeniu tego kulturowego artefaktu, który ma ciekawą historię w kulturze i sam jest inspirującym tekstem kultury, służącym celom praktycznym i artystycznym. Jest również ważnym chronotopem wielu opowieści, w wyjątkowy bowiem sposób „koreluje” różne elementy przestrzeni i czasu. Studium Jolanty Dziuby *Imaginaria Dalmacji w postmodernistycznej dramaturgii regionu* charakteryzuje obrazy Dalmacji w postmodernistycznym dramacie chorwackim i czarnogórskim i odnosi je do bogatych kontekstów współczesnej debaty o kulturowej, w szczególności – mentalnej tożsamości regionu. Baśniowy wątek znanej bajki *O rybaku i rybce* w perspektywie komparatystycznej przed-

<sup>8</sup> Na ten temat zob. m.in. Kołosowski 2016.

<sup>9</sup> Polityczna idea międzymorza sięga XVII-wiecznej „koncepcji jagiellońskiej” (*dominium Maris Baltici*), która wymaga obronnej polityki morskiej i oznacza niezakłócony dostęp Polski do morza i rolę Gdańska jako portu handlowego Rzeczypospolitej (Kotarski 1995). W okresie międzywojennym definiowano międzymorze jako korytarz komunikacyjny Morze Bałtyckie – Morze Śródziemne (Bałtyk i Morze Czarne), oś polskiej polityki „równego dystansu” do Niemiec i Sowietów. „W narracji dotyczącej Między-Śród-morza pojawiają się jeszcze Morze Śródziemne, Adriatyk czy wręcz Morze Kaspijskie” (Nowakowski 2018).

stawia Anita Gostomska w artykule *Morze w baśni Ivany Brlić-Mažuranić „Ribar Palunko i njegova žena”*. Artykuł Mašy Guštin Słowenki w *Egipcie. Fenomen aleksandrynek i ich miejsce w słoweńskich badaniach naukowych, kulturze i sztuce* prezentuje zjawisko słoweńskich „aleksandrynek”, migrantek do Egiptu w poszukiwaniu pracy w sytuacji przemian ekonomicznych w monarchii habsburskiej XIX wieku. Autorka naświetla tło zmian społeczno-kulturowych i obyczajowych na Bałkanach i szerzej – w obszarze krajów basenu Morza Śródziemnego w ujęciu historyczno-socjologicznym, aby odsłonić proces kolonizacji usług na tamtejszym rynku pracy oraz jego skutki. Artykuł Natalii Wyszogrodzkiej-Liberadzkiej *Inni ludzie na morzu. O ostatniej powieści Antuna Šoljana* koncentruje się na determinacji fabularnej w powieści chorwackiego autora, obserwowanej w egzystencji bohaterów nad brzegami Morza Adriatyckiego.

Rozprawy językoznawcze traktują metaforę morza jak językowo ukształtowany i utrwalony w doświadczeniu naukowym obraz świata. Morze opisane i interpretowane w słowiańskich językach ogólnych i regionalnych, w dialektach i narzeczach/gwarach jest źródłem bogactwa konwencjonalnych i twórczych metafor, związków frazeologicznych, tematem paremii, obiektem legend i baśni oraz ludowej literatury prognostycznej. Badania porównawcze prowadzone z perspektywy diachronicznej wskazują, że w każdym języku istnieje uniwersalny model logiczno-semiotyczny, w którym morze i morski krajobraz stanowią ważny element. Dyskurs lingwistów skoncentrowany na zagadnieniach etymologicznych, etnolingwistycznych, stylistycznych i leksykalnych polszczyzny i kaszubszczyzny, a także regionu dalmatyńsko-dubrownickiego, nawiązuje tematycznie do gdańskich badań filologicznych związanych z morzem (m.in. Górniewicz 1962; Kreja 1991; Maćkiewicz 1991).

Artykuł Artura Brackiego *Morze, które jest i którego nie ma – między neosemantyzacją i zakresem znaczeniowym słowa* przynosi rozważania nad metaforą morza w perspektywie językowego obrazu świata (JOŚ). *Dwujęzyczna leksykografia kaszubska* Dušana-Vladislava Paždjerskiego koncentruje się na leksykografii kaszubskiej, jest zwięzłą próbą podsumowania dorobku językoznawstwa słowiańskiego w zakresie leksykografii kaszubsko-innojęzycznej od jej początków do czasów współczesnych. Halina Wątróbska w artykule *Morze i jego przydawki zdobnicze* nawiązuje do trwającego od dziesięcioleci sporu między autochtonistami

(zwolennikami zachodniej lokalizacji praojczyzny Słowian w dorzeczu Odry i Wisły) i allochtonistami (zwolennikami wschodniej praojczyzny Słowian). W centrum uwagi autorki znajdują się rozważania nad leksem *morze*, stawia ona pytanie, czy leksem ten jest prasłowiańskim neologizmem, czy należy on może do dziedzictwa praindoeuropejskiego. Artykuł Marka Włodkowskiego **Добрыя марскія звесткі** – hymn „*Ave Maris Stella*” w *elementarzu* Ivana Berčicia jako przykład jego stanowiska wobec wschodniosłowianizacji głągolicznych tekstów religijnych nawiązuje do badań nad właściwościami językowymi cerkiewnosłowiańskiego przekładu hymnu z 1860 roku. Artykuł Reginy Wyżkiewicz-Maksimow *Obraz morza w miniaturowych formach literackich* przynosi spostrzeżenia dotyczące cech gatunkowych mikrotekstów i wykorzystuje je w badaniach porównawczych obrazu morza, ujętych w kilkanaście klas semantycznych zawartych w materiale egzemplifikacyjnym. Artykuł Doroty Żyłko i Anity Gostomskiej *O przekładzie jednej metafory morskiej Adama Mickiewicza* stanowi przyczynek do historii badań nad jedną z „morskich” metafor Adama Mickiewicza „to weszła lampa Akermanu” (cykl poetycki *Stepy akermańskie*). Autorki zebrały i poddały analizie sposoby przekładu tej tajemniczej metafory naszego wieszczki narodowego w tekstach w trzech językach słowiańskich: rosyjskim, serbskim i chorwackim, przy czym szczególną uwagę skupiły na przekładach w językach południowosłowiańskich.



Świętując dwudziestą rocznicę gdańskiej Katedry Sławistyki, obchodzimy swój mały jubileusz<sup>10</sup> w nadmorskim pejzażu i zgodnie z obyczajem antyku i Biblii praktykujemy ucztę biesiadną (Curtius 2005). Jak stwierdził Đorđe Trifunović, w literaturach słowiańskich „biesiada” jako gatunek literacki pojawia się bardzo wcześnie, już na przełomie X/XI wieku,

<sup>10</sup> Małym jubileuszem nazywamy 20-lecie, pamiętając, że w Egipcie pierwszy *annus iubilaeus* wiązał się z 30-leciem (MEKA), a w realiach biblijnych jubileusz liczono od rocznicy 49- i 50-lecia (Kopaliński 1985); *iubilaeus* (*iubelaus*) *annus* (od *iubilare* pod wpływem hebrajskiego *iobel*) – rok jubileuszowy, który u Żydów wypadał co pięćdziesiąt lat (Plezia 1998: 280).

choć ówczesna jej forma znacznie różni się od współczesnego potocznego znaczenia tego leksemu (Trifunović 1990: 28–30). W tradycji starosłowiańskiej źródłosłów *biesiada* odsyła do gatunku mowy („Katkada je beseda bliska značenju ‘glagol’: govor, govorenje, reč, razgovor uopšte”, Trifunović 1990: 28) czy przemowy (*slovo*)<sup>11</sup>. Petar Skok podaje, iż *biesiada* (*besjeda*) ma znaczenia bliskie wyrazom *riječ*, *razgovor*, *sastanak*, *zbor* (‘słowo’, ‘rozmowa’, ‘spotkanie/zebranie’, ‘zgromadzenie’)<sup>12</sup>. Do gatunku biesiady, do jej aury filozoficzno-intelektualnej i jej tradycji dysputy<sup>13</sup>, nawiązujemy w sposób elastyczny, pamiętając, że współczesna biesiada odrzuca swój dydaktyczny rodowód, to raczej swobodna „gra rozmowna”.

W krajobrazie naszej biesiady uwagę przyciąga translatorskie *addendum*: dalmatyńskie „rybie menu” zaczerpnięte z bloga kulinarnego Veljko Barbieriego, w opracowaniu Dubravko Vencla. Akwen adriatycki to nie tylko „punkt docelowy” rozpoczętej nad Bałtykiem morskiej żeglugi *a mari usque ad mare*, w niniejszej monografii stanowi on istotę cywilizacji, z której wywodzi się europejski kod semiotyczno-kulturowy; ustanawiając swoje europejskie centrum w basenie Morza Śródziemnego, szeroko upowszechnił on zasób pojęć, postaw, trendów. Od czasów antycznych kultura europejska i jej sztuka kulinarna stanowi wyróżnik cywilizacyjny

<sup>11</sup> W starej literaturze serbskiej gatunek znaczeniowo i chronologicznie powiązany z „ustnym opowiadaniem” (*usmeno predanje*): „Besede crkvenih otaca na razne teme i praznike obično se nazivaju slovima. Katkad se i pripovedački žanrovi nazivaju slovom” (Trifunović 1990: 323). „Besedom se, ponekad, označava i slovo pisano u obliku dijaloga” (Trifunović 1990: 28; Popović 2007: 83–84).

<sup>12</sup> Jak pisze Petar Skok, jest to wyraz prasłowiański i ogólnosłowiański: „Uzimlje se s velikom vjerojatnošću da je to prefiksalni postverbal od prefiksa *bez* u starijem značenju «izvan» i od *sjedjeti*, upor. sličnu složenicu *susjed*. Prema ovom shvaćanju prvobitno je značenje bilo «sjedjenje izvan kuće» > «zbor, sabor, sastanak». To se značenje očuvalo kod nas u nazivu *Svetosavska besjeda* «zabava, sastanak u čast sv. Save»” (Skok 1971: 140).

<sup>13</sup> Łacińskie określenie *symposium* (gr. *sympozjon*) konotuje dwa znaczenia w kulturze: 1. w literaturze antycznej utwór literacki mający kształt rozmowy prowadzonej przy stole biesiadnym na tematy filozoficzne, moralne, literackie, również polityczne, praktyczne lub zabawowe oraz 2. sympozjum – spotkanie poświęcone dyskusji dotyczącej jakiegoś tematu czy problemu (np. nauki, sztuki) (Piszczyk 1983: 714; Sławiński 1998: 550). Wywodzący się z tradycji greckiego hellenizmu sympozjon (*symposion* = uczta) wymaga umiejętności krasomówczych (Popović 2007: 83–84).

i odrębny typ dyskursu – kuchennych ridiculów (Curtius 2005). „Morskie rozmaitości” wód Adriatyku, które serwuje kulinarny dyskurs chorwackiego wilka morskiego Veljko Barbieriego – żeglarza i poławiacza, żartobliwego smakosza i konesera, dają przedsmak „uczty łasucha” przyrządzonej w śródziemnomorskiej scenerii i w makijażu dalmatyńskiej gastro-kultury. Wybrane potrawy to nie tyle serwis kulinarny, lecz przede wszystkim zaproszenie do poznawania dalmatyńskiej marikultury. Metafora Dalmacji jako „kuchni śródziemnomorskiej” i symbolika edukacji interpretowanej jako podróż w morską głębinę (Cycerońskie *cum veniret a marei*) są oryginalnym appendixem w monografii o morskich narracjach i przykładem jednego z ważniejszych tropów regionalnej cywilizacji konsumpcyjnej. Dalmatyński jadłospis w anegdotycznej formie i kunsztownej narracji opisuje Dalmację jako krainę cielesności – uczty i karnawału. Mitologiczne opowieści Barbieriego komponowane środkami intertekstu kulinarnego powstają bowiem na tropie europejskich kulinariów, które pisarz inkorporuje do kulinarniej legendy Dalmacji<sup>14</sup>.

Odwołaniem do ucztowania i biesiady jest również zamykający monografię artykuł kronikarski, opisujący sławę w Katedrze Sławistyki jako jej „święto”. To nie tylko swoista „kronika wypadków”, wydarzenie cykliczne, zapis czasu w dorocznym kalendarzu wydarzeń. Od lat dwudziestu praktykujemy tradycję spotkań i pozostajemy „w dialogu” ze światem sławistycznym w Polsce i krajach południowosłowiańskich, dlatego w sławskim świętowaniu naszej katedry widzimy przewodnik po świecie sławistyki, kod kultury, przez który dokonuje się integracja naszego środowiska z innymi ośrodkami sławistycznymi.

Jolanta Dziuba

Regina Wyżkiewicz-Maksimow

---

<sup>14</sup> Podstawę antropologicznej koncepcji Barbieriego z metaforą Dalmacji jako kuchni szerzej charakteryzuje Krystyna Pieniążek-Marković (2013, 2015).

Monografia wieloautorska zatytułowana *Slawistyka z widokiem na morze* jest zbiorem artykułów o charakterze interdyscyplinarnym, tematycznie związanych z morzem i dedykowanych dwudziestolecu gdańskiej Katedry Slawistyki. Profil marynistyczny w analizach gdańskich slawistów przejawia się w badaniach nad problematyką kultur, literatur i języków regionu śródziemnomorskiego, adriatyckiego i bałtyckiego. Taką „krajobrazową” monografię adresujemy do slawistów, kulturologów, socjologów, historyków i antropologów. Mamy nadzieję, że w interesujący sposób i w szerokiej perspektywie badawczej, w diachronicznym i synchronicznym kręgu zagadnień, przedstawiamy refleksje specjalistów w zakresie slawistyki południowej, zachodniej i wschodniej. Monografia marynistyczna to projekt o charakterze symbolicznym, wyraża się w nim figuratywnie świadomość umiejscowienia gdańskiej Katedry Slawistyki na mapie polskiej slawistyki – na jej północnym krańcu, nad Morzem Bałtyckim. Problematyka rocznicowa, czyli rozważania na temat słowiańskich marynistycznych dyskursów kultury kształtowanych w wiekach dawnych i – szczególnie – na przełomie wieku XX i XXI, stanowi kontynuację serii Dyskursy Współczesnej Slawistyki. Marynistyczna panorama gdańskiej slawistyki to swoiste „morze dyskursów”, w jego nurcie i krajobrazie przedstawiamy pulsowanie współczesnej Słowiańszczyzny wielu mediów – języków, literatur, kultur. W ten sposób *Slawistyka z widokiem na morze* wkracza w horyzont debaty slawistów na temat terytoriów słowiańskiej tożsamości. Co warto podkreślić, ślad miejscowej tradycji życia w zgodzie z duchem i rytmem morza widnieje w motcie Uniwersytetu Gdańskiego *In mari via tua* (W morzu droga twoja), który właśnie świętuje pięćdziesięciolecie swojego istnienia.



ISBN 978-83-8206-065-2